

MILOŠ CRNJANSKI (1893—1977)

BORI IMRE

1977. december 3-án 84 éves korában meghalt Miloš Crnjanski, a XX. századi szerb irodalom egyik legnagyobb alakja és ellentmondásos egyénisége. Politikai és esztétikai nézetei vitatottak és vitathatók voltak, művészetének klasszikus volta felett már régen nem töpreng az irodalomtörténet-írás. Már életében nevét a legnagyobbak között emlegette, halála után, az egyik búcsúztató (Borislav Mihajlović-Mihiz) már csak „Milošként” emlegeti, csak keresztnevéen, ahogy legnagyobbjairól szokott beszélni a szerbség, egy Vukról, egy Dositejről, Zmaj Jováról, egy Lazórról (Laza Kostić-ról), egy Đuráról (Đura Jakšićról), egy Boráról (Borislav Stankovićről).

Indulásának idején, az első világháború végén, a délszláv irodalmak fiatal és magát modernnek tartó triászának tagja — Ivo Andrićyal és Miroslav Krležával, a húszas években újságíró, majd diplomata, a második világháború után vagy húsz esztendeig emigráns, „halott költő”, ahogy Marko Ristić, a szerb szürrealizmus egyik vezéregyénisége mondta róla egyértelműen emigrációjára emlékeztetve. Pedig az ötvenes években már költészetének reneszánsza kezdődött: az 1948 után fellépő fiatal szerb lírikusok rendre az ő versein ihletődtek, s a Szumátra, különösképpen pedig a Stražilovo című költeményét ekkoriban olvasták „szent” szöveggént, s úgy zarándokoltak 1920-ban megjelent vékonyka kötetéhez, az *Ithaka lírája* címűhöz, mintha a költészet tiszta forrására találtak volna. Hatása a modern szerb költészetre kétségtelen tehát, s ha prózáját vesszük szemügyre, ugyancsak arról a mély esztétikai-gondolati befolyásról kell beszélnünk, amelyet az 1929-ben írott *Seobe* (magyarul *Örökös vándorlás*) című regénye gyakorolt a korszerűsödő szerb prózairodalomra.

Pedig ha jobban odafigyelünk, azt látjuk, hogy Crnjanski alkotói kedve valójában csak az 1918—1929 közötti időszakban tombolt igazán. Legjelentősebb műveit ez alatt az egy évtized alatt írta meg, lázas sietséggel menve végig a főbb irodalmi műfajokon. Egy kötet vers — az *Ithaka lírája*; egy kötet novella — *Történetek a férfiarsról*; egy költői komédia még 1918-ból — az *Álarcok*; azután egy kisregény — a *Napló Čarnojevićről* 1921-ből, amely (a főhős „beszélő” nevéből ítélve) már a nagy regényfolyamnak elképzelt *Örökös vándorlást* előlegezi, amit csak elkezd, s majd a hatvanas években tesz teljessé. Ha ezeket az adatokat nézzük, nyilvánvaló a hasonlóság egy Ivo Andrić pályájának alakulásával, aki az első fellépése után hosszabb ideig hallgatott. Eruptív alkotói kedve ugyanakkor inkább Krležával rokonítja. Művészi arcélének eredetiségét azonban ezek és az ilyen analógiák természetesen nem minősítik. A modern szerb irodalomnak a „tisza” lírikusa volt ő, az eredendő, a spontán, akinek minden reakciója elsősorban és csupán-csak „lírai”, szó szerint is alanyi természetű és jellegű. Írhat-e más nagy lírai kitárulkozásában, a Stražilovo című költeményében, hogy „kószál, karcsún még, ezüsttegezzel, hízelgő szóval cseresznyefákat csábítva” és a szülőföld sejtelmével szívében, s megírhatta-e rajta kívül más az *Örökös vándorlást*, aki nem éli meg népe sorsát és az ember sorsát olyan fokú lírai telítettséggel és elfogultsággal, mint éppen ő?

Eredendő élményei az Osztrák—Magyar Monarchiában élő szerbség életéből valók, s ezek virágoznak ki a frissen született jugoszláv állam nemzeti és esztétikai klímája hatása alatt művészetében. Rajta van pecsétje művészetén ennek mind pozitív, mind pedig negatív vonásaival, miként azt az *Örökös vándorlás* lapjai is bizonyítják. A Monarchiának a katonatiszti megrendítő módon éli meg az idegen érdekekért csataterekre küldött szerbség tragikumát, s már-már az eleve elrendeltségbe vetett hitnek a fatalizmussával merül népe történelmi sorsképeinek lírai elemzésébe. Főhősei rendre ennek átlóin mozognak, s egy új honfoglalás eszméjén lelkesednek. Ebben kell Crnjanski művészetének mind „helyi színeit”, mind pedig „filozófiájának”, sorlátásának a gyökereit keresnünk. Hogy mindvégig a nosztalgiai énekese és kibeszélője — az is kétségtelen. Ha ebből a szempontból nézzük munkásságát, a Stražilovója közvetlen közelében látjuk a negyven esztendővel később keletkezett *London regénye* című nagy epikus kompozícióját, a

kettő között pedig ott találjuk az *Örökös vándorlást*, művészi-gondolati tengelyeként.

Azt már mondanunk sem kell, hogy Ady Endre világmélnye jelentős módon befolyásolta Miloš Crnjanski világmélnye kialakulását, de verszenéjének „lejtését” is, szinte függetlenül attól, hogy maga milyen mértékben vállalta, s vállalta-e egyáltalán ezt a felismerést. De arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az ő Stražilovója Ács Károly tolmácsolásában hazai műfordítás-irodalmunk egyik csúcsteljesítménye, amelyről mi is elmondhatjuk (mint mondta Babits Mihály egykoron Tóth Árpád Shelley-fordításáról, az Óda a nyugati szélhez-ről), hogy költészetünk legszebb versei közül való.